

La xarxa catalana de Biblioteques Populars: dels orígens a la desfeta del 1939

TERESA ROVIRA*

Resum: Recorregut històric pels primers vint anys de la Xarxa de Biblioteques Populars creada per la Mancomunitat de Catalunya el 1918. Se situa la creació de la Xarxa dins d'un projecte més ampli que també contemplava la Biblioteca de Catalunya i l'Escola Superior de Bibliotecàries com els altres vèrtexs del sistema i, pas per pas, i a tenor dels canvis polítics experimentats al llarg del període estudiat, s'arriba fins al 1939 en què la situació provocada pel final de la guerra suposà un canvi radical de tota l'estructura. En el recorregut s'examinen l'organització gradual de la Xarxa, les seves publicacions, el significat de les Reunions de Bibliotecàries i l'establiment de biblioteques filials.

Un marc inicial favorable

L'any 1918 van ésser inaugurades les primeres unitats de la Xarxa de Biblioteques Populars que, creades per la Mancomunitat de Catalunya, formaven part de tota una sèrie d'institucions –i de serveis públics– amb els quals es procurava de donar un nou aire al país. S'intentava, d'acord amb els principis noucentistes, de convertir Catalunya en una nació “culta, europea, civilitzada”. Els llibres –i la seva difusió entre tots els estaments– havien de ser un instrument essencial de transformació. D'aquí que, des dels primers anys del segle, la necessitat de biblioteques fos vivament sentida entre els sectors responsables del país.

* Cap de la Xarxa de Biblioteques Populars de la Diputació de Barcelona, 1981-1985.

Amb l'accés de Prat de la Riba a la presidència de la Diputació de Barcelona, el 1907, i la política cultural que inicia –continuada i ampliada per la Mancomunitat de Catalunya–, la cultura catalana ja no quedava al marge de les institucions oficials, com havia estat fins aleshores, sinó que és precisament amb el seu suport que diverses aspiracions i projectes esdevenen realitats. Així, l'Institut d'Estudis Catalans, fundat el dia 5 de juliol de 1907, planteja, en una primera *Memòria*, la urgència de dotar el país d'una biblioteca que sigui, alhora, museu de la cultura catalana de tots els temps i centre viu de consulta i de recerca, gràcies a un fons de llibres posat al dia, del qual estaven desproveïdes les biblioteques de la ciutat i de tot l'Estat. A partir de 1908, amb l'adquisició de valuosos fons bibliogràfics catalans –que anirà complementant, sobretot des de 1911, amb les obres necessàries de consulta i d'estudi per tal de constituir una biblioteca de caràcter general–, l'Institut inicia la formació de la futura Biblioteca de Catalunya. El mes de juny de 1913, Prat de la Riba en proposa la direcció a Jordi Rubió i Balaguer, que tindrà un paper tan decisiu en el desenvolupament de les biblioteques catalanes.

La Biblioteca de Catalunya (1914)

El dia 24 de maig de 1914 –un mes i mig després de la constitució de la Mancomunitat– la Biblioteca obre les portes al públic. Instal·lada a la segona planta del Palau de la Generalitat –amb entrada pel carrer del Bisbe– les prestatgeries que voltaven la sala de lectura contenien una important col·lecció d'obres de consulta i referència, de lliure accés als lectors, resignats fins llavors a biblioteques de prestatges tancats amb reixes. Això, juntament amb la possibilitat de consultar uns catàlegs complets d'autors i sistemàtic de matèries, i l'establiment del servei de préstec, fa que sigui la primera biblioteca organitzada amb criteris moderns de tot l'Estat espanyol.

Ara, en uns moments en què els llibres es consideraven instruments bàsics en la "lluita per la cultura" que havia de transformar el país, una biblioteca d'estudis i d'investigació no era suficient. Calia, també, difondre els llibres entre tots els sectors socials i totes les edats, començant pels infants, funció que només podien assumir unes biblioteques populars. Des de 1910, sobretot, en què es produeix l'ampli moviment d'opinió –amb una extensa campanya a la premsa– a favor d'una gran biblioteca d'estudis per a Barcelona, s'aixequen nombroses veus demanant biblioteques destinades al poble.¹ La Mancomunitat de Prat de la Riba recull la idea, i la fa seva.

1. Abans, el 1908, en el pressupost extraordinari de cultura de l'Ajuntament de Barcelona –que no es va arribar a executar– ja es preveia la creació d'un es de biblioteques populars a Barcelona.

El "Projecte de Biblioteques Populars" (1915)

Ja en la mateixa sessió inaugural de la Biblioteca de Catalunya, Jaume Massó i Torrents suggerí que, seguint el sistema anglosaxó, s'establissin branques de barri i sucursals de la nova Biblioteca a les principals poblacions de Catalunya. Però el punt de partida real va ser la proposta –presentada el mateix mes de maig de 1914– d'un dels diputats de l'Assemblea de la Mancomunitat que contenia, esquemàticament, alguns dels trets que havien de caracteritzar el projecte posterior. Acceptada la proposta, el mes de juny següent s'encarregà al Consell d'Investigació Pedagògica la formulació d'un pla complet de biblioteques. A primers de gener de 1915, Eugeni d'Ors pren possessió del càrrec de vocal tècnic del Consell i es responsabilitza del Projecte –aprovat el 26 de maig d'aquell mateix any– que dona l'esquema general i les pautes indicatives d'allò que havia d'esdevenir el sistema bibliotecari de Catalunya.²

La missió de les noves biblioteques era de servir un públic molt divers, tant per les seves professions com per la seva formació: d'una banda –s'indica en el "Projecte"– un sector mitjà que posseïa els coneixements indispensables però que, per manca de llibres, no podia desenvolupar aquests coneixements, i que es veia privat del goig de la lectura; d'altra banda, un lector intel·lectualment preparat –i més especialitzat– que seria atès, sempre que fos necessari, pel préstec de la Biblioteca de Catalunya. Així, les Biblioteques Populars actuarien com a sucursals d'aquesta Biblioteca, a més de sales públiques de lectura i centres de préstec dels seus propis llibres.

L'organització del sistema no serà definitivament fixada fins a l'any 1920, amb l'establiment de la Direcció Tècnica i de la Central de Biblioteques Populars, però quedava clar que el conjunt de biblioteques s'havia d'estructurar en xarxa. Les normes sobre les instal·lacions i sobre la tria de llibres sí que eren ja ben precises: "Les biblioteques que creï la Mancomunitat [...] han d'instal·lar-se en edificis especials, propis i, preferentment, per poc que sigui possible, construïts de planta [...]. La instauració del sistema de Biblioteques Populars ha de representar el començ d'una vida nova en els pobles de Catalunya i això ha de produir-se amb una puresa i un allunyament respecte els contactes amb la vida vella [...]. Donint-se a les Biblioteques, locals propis independents, nets, blancs, clars, decorats amb higiènica i econòmica coqueteria, presentant per dins i per fora un aspecte estètic, gai, plaent a l'ull. La blancor i la netedat han de dominar aquestes instal·lacions."³ Cada biblio-

2. "Projecte [...] sobre la instal·lació a Catalunya d'un sistema de Biblioteques Populars." *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya*, 2 (1915): 122-123. També, al primer volum de l'*Anuari de Biblioteques Populars* (1922): 75-89.

3. La insistència en la netedat i la blancor es comprèn si es té en compte com eren, de sòrdides, la major part d'institucions estatals de cultura i ensenyament d'aquell temps.

teca havia de comprendre: una sala de lectura general, una sala infantil sempre que fos possible, una àrea per a les publicacions periòdiques, una sala de conferències, un despatx per a la bibliotecària i les dependències auxiliars. El fons de llibres havia de ser complet, molt ben triat i mantingut constantment al dia. El lector havia d'estar segur que el llibre que hi trobés, d'una matèria determinada, era "el millor llibre o un dels millors llibres sobre la matèria". Per això es recomanava: la consulta de publicacions que continguessin les novetats editorials; l'assessorament d'especialistes; la compra de llibres en francès –la llengua estrangera llavors més estudiada a Catalunya– quan no es trobessin bons llibres sobre un tema en català o castellà; i de no acceptar donatius que no fossin en metàl·lic. Els horaris –darrera hora de la tarda i diumenges al matí– hi eren pensats per tal que no coincidissin amb els laborals i escolars.⁴

Finalment, el "Projecte" assenyalava com és d'indispensable per al bon funcionament de les biblioteques la formació del personal que les ha d'atendre i dóna, esquemàticament, l'organització de l'Escola, que es crea especialment per a aquest fi.

L'Escola Superior de Bibliotecàries fou inaugurada el novembre del mateix any 1915, i representà en aquells moments una extraordinària novetat a l'Estat espanyol. Com ho va constituir –diu Assumpció Estivill– "la manera com les Biblioteques Populars foren concebudes, amb una funció social, educativa i de difusió de coneixements i de la cultura."⁵ En efecte, dotades d'un local còmode i acollidor, decorat amb gust, d'un fons de llibres ben triat i mantingut constantment al dia, ben classificat i catalogat, amb lliure accés dels lectors a les prestatgeries, servei de préstec, secció infantil, amplis horaris d'obertura, i ateses per un personal ben preparat tant culturalment com tècnica, serien del tot diferents de la resta de biblioteques de la Península, les quals, pensades com a simples dipòsits de llibres, no comptaven amb obres modernes ni amb les eines més bàsiques d'ajuda al lector, i amb el personal que estava en contacte amb el públic sense preparació de cap mena.

4. El 1919 començà a regir l'horari màxim de 8 hores de treball laboral, que representà una gran conquesta social. Eugeni d'Ors apunta en dues de les seves gloses, "Les 8 hores" i "Però", la importància que aquest fet pot tenir per a les biblioteques. Vegeu: Eugeni d'Ors, *Glosari*, [selecció] a cura de Josep Murgades (Barcelona: Edicions 62, 1982) p. 300 (Les millors obres de la literatura catalana, 74).

5. Assumpció Estivill, *L'Escola de Bibliotecàries: 1915-1939* (Barcelona: Diputació, 1992) p. 51. El primer capítol del llibre representa l'estudi més complet i documentat, publicat fins ara, dels orígens de la Xarxa de Biblioteques Populars creades per la Mancomunitat de Catalunya. Al llarg de tota l'obra va esmentant l'evolució i les activitats de les Biblioteques tan lligades, en aquell temps, a l'Escola. Per als inicis de les Biblioteques Populars, vegeu també: Mancomunitat de Catalunya, *L'obra realitzada: 1914-1923* (Barcelona: Mancomunitat, 1923) p. 162-168.

Les primeres biblioteques de la Mancomunitat (1918)

El juliol de 1915, la Mancomunitat ja havia convocat un primer concurs, per a l'adjudicació de quatre biblioteques, entre les poblacions de Catalunya. Seguien dos concursos més amb les mateixes bases: els municipis havien d'oferir els terrenys per a la instal·lació, així com els serveis de llum, aigua, calefacció, i un petit tant per cent de la quantitat anual destinada a llibres. Les quatre primeres biblioteques van ésser obertes al públic l'any 1918: la de Valls, el dia 16 de juliol; la de Sallent, el 16 de setembre; la d'Olot, el dia 28 del mateix mes, i la de Borges Blanques el dia 1r de desembre, totes ateses per bibliotecàries de la primera promoció de l'Escola, que havien acabat aquell any. L'any següent, el 1919, és oberta al públic la biblioteca de Canet de Mar i, el 1922, la d'El Vendrell. Aquest any, amb la inauguració de les de Pineda i Figueres, la xarxa compta ja amb vuit biblioteques, instal·lades en edificis que constitueixen, juntament amb els Grups Escolars, els monuments més característics del noucentisme arquitectònic.⁶ El mateix 1922, es convocà un quart concurs per a la concessió de Biblioteques Populares, amb algunes variants en les bases. Així, es preveia la possibilitat d'instal·lar les biblioteques no únicament en locals construïts expressament, sinó també en edificis oferts per les poblacions, o bé en locals de la Caixa de Pensions. Havia passat el moment d'eufòria i de relativa prosperitat d'acabada la Primera Guerra Mundial, els recursos de la Mancomunitat eren limitats, i el nombre de biblioteques de la xarxa augmentava. Calia adaptar-se a les possibilitats reals, si bé mantenint sempre l'esperit d'exigència dels orígens.

La Direcció Tècnica i el Servei Central (1920)

Mentrestant, el 17 de març de 1920 s'havia creat un organisme que serà essencial per al desenvolupament de les biblioteques, la Central de Biblioteques Populares, amb la Direcció Tècnica que es confià a Jordi Rubió i Balaguer, director de la Biblioteca de Catalunya, per tal com les Biblioteques Populares eren considerades sucursals d'aquesta Biblioteca. La missió de la Central era, entre altres tasques: de coordinar l'activitat de les Biblioteques Populares i assegurar-ne la uniformitat de tècniques i serveis; de tenir cura de la selecció i compra de llibres i l'adquisició de material tècnic i relligament; d'organitzar les reunions tècniques anuals de bibliotecàries i d'assenyalar-ne els temes a tractar; i d'establir un inventari en cèdules dels llibres enviats a les Populares, de manera que constituís un catàleg col·lectiu.

6. Alexandre Cirici, *L'art català contemporani* (Barcelona: Edicions 62, 1970) p. 40.

L'Anuari (1922)

També era feina de la Central preparar l'*Anuari de les Biblioteques Populares*, el primer volum del qual és el corresponent a l'any 1922. En la "Nota preliminar", Jordi Rubió⁷ diu: "Cada any s'hi aplegaran les Memòries presentades a la nostra Reunió, ja tradicional; s'hi donarà compte de les noves reglamentacions que, per millorar-lo, vagin introduint-se en els serveis de les Biblioteques de la Mancomunitat, i es publicaran les dades estadístiques de llur moviment. Convertit així en ressò de la nostra vida, l'*Anuari* ens servirà alhora d'historial i instrument de relació. Restarem satisfets si, en ésser més coneguda l'obra de les Biblioteques Populares, s'intensifica l'interès a llur voltant. Als que vulguin afavorir-nos amb llurs suggestions i advertiments, sigui endreçada des d'ara la nostra reconeixença. No oblidem l'admonició de Boileau: *Aimez qu'on vous conseille et non pas qu'on vous loue.*"

L'*Anuari* va representar, en efecte, un mitjà de comunicació entre les bibliotecàries i —amb tots els seus canvis de llengua i d'estil— reflectirà, a través de pròlegs, memòries, escrits i notícies sobre temes tècnics, el desenvolupament de la xarxa i la vida de cada biblioteca, en les diverses etapes de la seva història. Així, el primer volum de 1922 reproduïx el "Projecte" de 1915, el Reglament de les Biblioteques, i diverses normes i instruccions de la Direcció Tècnica, entre les quals es tracta per primera vegada de les col·leccions locals i de les guies de lectura. En el volum següent, el de l'any 1923 —que serà el darrer publicat per la Mancomunitat— s'assenyala, ja, com seria d'útil la formació d'un catàleg alfabètic de matèries; s'hi dona, entre altres notícies, la del concurs de projectes d'edificis per a Biblioteques Populares i es reproduïxen alguns dels projectes premiats.

Altres publicacions

El mateix any 1920, en què es creava la Central i Direcció Tècnica de Biblioteques Populares, apareixia la *Classificació decimal de Brusel·les: adaptació per a les biblioteques catalanes* de Jordi Rubió. En organitzar-se les noves biblioteques —la de Catalunya i ben aviat les Populares— una i altres destinades a esdevenir institucions vives, no simples dipòsits de llibres, s'havia fet evident la necessitat d'adoptar un sistema científic de classificació

7, Mentre Jordi Rubió va estar al capdavant de la Direcció de Biblioteques Populares, va redactar sempre —tret dels tres anys de guerra, que no s'arribà a publicar— la "Nota preliminar" de l'*Anuari*, que no signava. Vegeu: Rosalia Guilleumas, "Cronologia essencial de Jordi Rubió i Balaguer", dins: Rosalia Guilleumas, Amadeu-J. Soberanas, *Bibliografia i cronologia de Jordi Rubió i Balaguer (1887-1982)* (Barcelona: Biblioteca de Catalunya, 1985).

per a l'ordenació dels llibres a les prestatgeries i de les fitxes en els catàlegs. La *Classification décimale universelle* o CDU, de Brussel·les, havia semblat en aquell moment el sistema més adient. Jordi Rubió va ser l'encarregat de fer-ne, més que no pas la traducció, l'adaptació, tenint en compte els tipus de biblioteques i les realitats del país on s'havia d'aplicar. Ja el 1917 havia publicat el petit manual *Com s'organitza i es cataloga una biblioteca* –de la col·lecció “Minerva” de divulgació cultural, publicada per la Mancomunitat– per a la redacció del qual havia tingut en compte els millors llibres estrangers de biblioteconomia. Les seves normes van ser seguides a les Populars, com ja ho eren a la Biblioteca de Catalunya.

Així, la Xarxa de Biblioteques Populars catalanes, tenia, des dels seus orígens, uns objectius ben determinats, una organització que es podia considerar modèlica i unes eines bàsiques de treball. Catalunya es posava al nivell dels sistemes de difusió cultural més ben orientats.⁸

La Dictadura de Primo de Rivera i les Biblioteques (1923-1929)

Aviat, però, el canvi en la situació política del país –concretament el cop d'estat de Primo de Rivera el 23 de setembre de 1923, que inicia la primera dictadura militar d'aquest segle a l'Estat espanyol– tindrà conseqüències negatives per al sistema bibliotecari de Catalunya. El règim no va tardar a distingir-se per la seva actitud hostil al catalanisme i per la seva actuació contra la llengua i les institucions catalanes, tant polítiques com culturals. La Mancomunitat acabà essent dissolta, i les biblioteques s'assignaren a les diputacions respectives. La Xarxa quedà, doncs, desmembrada, no es tornà a parlar d'una organització planificada i la creació de biblioteques quedà reduïda. En els set anys de dictadura, la Diputació de Barcelona inaugurà dues biblioteques, la de Granollers (1926) i la de Manresa (1928), i la Diputació tarragonina, una, la de la ciutat de Tarragona (1926). El 1930, ja caigut el dictador, s'obre al públic la d'Ulldecona, i els primers mesos de 1931 les de Vic i Calella. Cap de les noves biblioteques no va ser instal·lada en edificis construïts a posta, tret de la de Vic que, acabada l'any 1923, el cop d'Estat n'havia impedit la inauguració.⁹ Altres projectes quedaren aturats, com el de la creació de Biblioteques Populars a la ciutat de Barcelona, per a l'establi-

8. [Jordi Rubió], “Les Biblioteques Populars”, *La Revista dels Llibres*, núm. 2 (octubre 1926): 123-135.

9. [Jordi Rubió], “Nota preliminar”, *Anuario de las Bibliotecas Populares* (1929): 5. Concepció de Balanzó, *Les Biblioteques Populars de la Generalitat de Catalunya: notes bibliogràfiques per a llur història* (Barcelona: Casa de la Caritat, 1935) p. 190.

ment de les quals ja havien tingut tractes, entre els anys 1919 i 1920, la Mancomunitat i l'Ajuntament.¹⁰

La castellanització va ser imposada en actes oficials, conferències, catàlegs, guies de lectura, invitacions, programes i altres impresos. L'*Anuari* esdevingué *Anuario de las Bibliotecas Populares* i, en els primers anys hi figuraven només les biblioteques de la província de Barcelona. A partir de 1928, hi apareixen les de la província de Tarragona en una nova secció de "artículos de colaboración".

Ara, la Dictadura de Primo de Rivera, "si bé va constituir un clar precedent de la de Franco, fou més curta, i feble, i la seva incidència sobre el teixit cultural va ser temporal i superable."¹¹ N'és una prova que Jordi Rubió, si bé destituït de l'Escola –com la major part de professors– continuà com a director de la Biblioteca de Catalunya –a la qual es donà el nom de Biblioteca Central, nom que tornarà a ser imposat en temps de Franco– i a la Direcció Tècnica de les Biblioteques Populares de la Diputació de Barcelona. Així, gràcies a la seva personalitat i gràcies a les bibliotecàries, les biblioteques, encara que separades administrativament, mantingueren una cohesió i uns lligams. Les Reunions Anuals –que havien contribuït tant a mantenir el contacte entre elles i alhora a plantejar i estudiar tota mena de problemes tècnics i professionals– foren suprimides, però les bibliotecàries, encara que no depenguessin de la Direcció Tècnica, continuaren en pla particular, demanant directrius a la Central de Biblioteques Populares, utilitzant el préstec de la Biblioteca de Catalunya i col·laborant, en els darrers anys, a l'*Anuari*.¹² La presència de Jordi Rubió va fer possible també que, malgrat la castellanització imposada, l'adquisició de llibres catalans –si bé no en la proporció de l'època de la Mancomunitat– no s'aturés mai.¹³ Realment, va representar una garantia del bon funcionament de les biblioteques i un estímul constant per a la seva posada al dia. En efecte, malgrat les circumstàncies adverses, en els volums de l'*Anuario* d'aquells anys s'hi insinua la possibilitat d'establir –per tal de compensar la lentitud de la Diputació a crear noves biblioteques– un sistema de petites llibreries circulants per l'estil de les que funcionaven sota l'organització de les "county libraries", s'hi donen noves instruccions com les referents a l'organització de la col·lecció local i s'informa periòdicament de la

10. Concepció de Balanzó, *Ibid.* p. 30-31. El març de 1920, la Comissió de Cultura de l'Ajuntament designà el seu president, Lluís Nicolau d'Olwer, per tractar, amb la Mancomunitat, els acords relatius a l'establiment de Biblioteques Populares a Barcelona. Vegeu també: Jordi Rubió, "Les Biblioteques a Barcelona: camí fet i camí encara a fer." *Revista de Catalunya*, 13 (1930): 113-128.

11. Josep M. Roig Rosich, *La Dictadura de Primo de Rivera a Catalunya: un assaig de repressió cultural* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1992).

12. [Maria Antonieta Cot], Rosa Leveroni, "Les Biblioteques Populares: un cinquantenari que no ha d'ésser oblidat", *Serra d'or*, 10, núm. 11 (des. 1968): 43-47.

13. Assumpció Estivill, "El fet cultural a les Biblioteques Populares: 1918-1979". Barcelona, 1980. Estudi realitzat amb un ajut de treball d'Omnium Cultural. Inèdit.

darrera bibliografia sobre tècnica de biblioteques. Les bibliotecàries hi presenten les guies de lectura repartides i petits estudis sobre les preferències del públic, amb indicació dels llibres llegits per determinats lectors. En algunes de les llistes de títols dels darrers temps, hi figuren nombroses obres en català, escassíssimes al començament. Això fa pensar que l'ambient que es respirava era d'un progressiu afebliment del règim, i les bibliotecàries ja no temien la possible censura per part de la Diputació.

La Generalitat republicana i l'Estatut d'Autonomia (1931-1939)

El règim s'afeblia, en efecte, i esdevenia cada vegada més impopular. El malestar que dominava en certs sectors, sobretot els universitaris –i fins i tot dins l'exèrcit– i la crisi monetària que es produeix en aquells moments, provoquen, el gener de l'any 1930, la caiguda de Primo de Rivera. Els governs posteriors suposen el retorn a la normalitat i a la pràctica constitucional. Els partits polítics s'organitzen i, a principis del 1931, són convocades eleccions. Celebrades el 12 d'abril, portaren a la proclamació de la República i, a Catalunya, a la instauració de la Generalitat, que havia de trobar el seu règim legal en l'Estatut d'Autonomia del 1932.

A l'anuari de 1929, encara en llengua castellana, Jordi Rubió ja hi escriu el davantal en català: "Redactats i compostos en gran part els articles que editem en aquest Anuari, la desaparició de la Dictadura ha vingut a temps de fer possible que la llengua catalana s'hi vegi honorada. L'any 1923, va ésser el darrer en què fou permès d'emprar-la en aquestes planes. El que ve, si Déu vol, el nostre Anuari tornarà a ésser escrit en la llengua que les bibliotecàries usen per comunicar-se amb els seus llegidors." A l'anuari de l'any 1930, escrit tot en català, diu: "Ja la impremta havia estampat les pàgines que segueixen de l'Anuari 1930 [...] quan en posar-nos a redactar aquestes pàgines introductòries, sentim que la mà ens tremola d'emoció davant la imminència d'una gran transformació històrica [...]. Ens sembla pròxim el dia que totes les Biblioteques de Catalunya tornaran a formar aquella família dels dies de la Mancomunitat". I l'any següent, el 1931: "Aquest Anuari és el primer dels nostres que apareixerà sota el signe de la Generalitat de Catalunya. El gran esdeveniment que en escriure els mots preliminars de l'anterior ja pressentíem, s'és produït. Catalunya ha recobrat la seva unitat, no per una concessió revocable del Govern, com en els dies ja superats de la Mancomunitat, sinó per una empenta decisiva de la seva voluntat d'ésser.¹⁴ Cada u

14. El projecte d'Estatut d'Autonomia havia estat plebiscitat, pràcticament sense oposició, el 2 d'agost de 1931, i presentat, per a la seva aprovació, a les Corts Constituents de la República. La Mancomunitat havia estat creada per un decret del govern de la Monarquia.

té el seu lloc en la tasca de bastir la nova Catalunya. Els entrebancs disso-
ciadors van caient i els rengles s'enforteixen. I això ha dut naturalment les
nostres Biblioteques a tornar a constituir l'organisme compacte d'altres temps
[...]. A proposta del Consell de Cultura de la Generalitat, el seu Consell de
Govern decidí, en data 26 d'octubre de 1931, que totes les Biblioteques
Populars funcionessin sota la direcció del Servei de Biblioteques de la Gene-
ralitat. Aquesta mesura no implicava cap coacció. Té la seva eficàcia en el fet
que no feia sinó donar consistència a una realitat íntima. La manera com les
nostres bibliotecàries l'han saludada en les memòries estampades a conti-
nuació, n'és la millor prova.”

La “Proposta d'organització de les Biblioteques de Catalunya” (1932)

Una “Proposta d'organització de les Biblioteques de Catalunya”,¹⁵ va ser
elaborada i aprovada pel Consell de Cultura segons la qual totes les biblio-
teques havien de ser posades sota la protecció de la Generalitat, per mitjà
d'un Servei General, ampliació del ja existent, que tindria al seu càrrec:
l'organització del catàleg general de biblioteques de Catalunya, com a instru-
ment indispensable per a un centre projectat d'informacions bibliogràfiques;
la bibliografia general dels manuscrits catalans, o de procedència catalana
de les biblioteques nacionals o estrangeres; i un centre de préstecs i canvi,
dintre i fora de Catalunya, d'acord amb les conclusions formulades per la
subcomissió bibliogràfica de la Societat de les Nacions el 1930.

“La normalització cultural de Catalunya –es deia a la “Proposta”– neces-
sita una xarxa de biblioteques vives i renovades constantment, les quals
hauran d'atendre, segons llur caràcter respectiu, el mateix les exigències de
l'alta investigació, que les de la difusió de la cultura en tots els estaments
socials, des de la capital de Catalunya fins als nuclis més petits de població.”
Per això, es preveien cinc grups de biblioteques: Biblioteca de Catalunya,
amb el caràcter d'institució nacional; biblioteques d'universitat i centres d'en-
senyament superior; biblioteques de tipus secundari en les quinze poblacions
que disposaven d'instituts d'ensenyament mitjà¹⁶; biblioteques populars i
sales de lectura per a infants.

De biblioteques populars se'n preveien trenta-cinc –que havien d'afegir-se
a les catorze ja existents– escampades per Catalunya en poblacions de més
de 5.000 habitants que no tinguessin biblioteca del grau anterior, més deu a

15. “Proposta d'organització de les Biblioteques de Catalunya”, dins Generalitat de Catalunya, *L'obra de cultura* (Barcelona, 1932): 216-229.

16. Cal tenir en compte la situació demogràfica de l'època, així com el nombre reduït d'estu-
diants de batxillerat existent aleshores.

Barcelona, una per a cada districte de la ciutat. A la comarca al voltant de cadascuna d'elles es preveia l'extensió d'una xarxa de filials servides per un dipòsit de 5.000 volums circulants (250.000 volums en conjunt), constituït en cada una de les biblioteques secundàries i populars que actuarien com a centrals de préstec. Aquestes filials havien de ser instal·lades en locals més petits, facilitats pels ajuntaments, amb l'objectiu de funcionar unes quantes hores a la setmana. Els mestres o les mestres de la població, amb una indemnització per llur treball, podien tenir-ne cura.

S'estudia el funcionament de sales de lectura infantil a totes les poblacions de Catalunya, constituïdes per lots circulants servits per les Populars que actuïn de centrals. Allà on funcionarà una biblioteca Popular, la sala infantil en serà una dependència.

Aquesta divisió de les biblioteques en grups diferents, no les separaran en rengles isolats i impenetrables –es diu a l'*Anuari* de 1932– sinó que “unes amb altres constituïran una piràmide vivent on totes les línies convergiran a un mateix propòsit d'eficàcia total; les Biblioteques Populars i les bibliotequàries que les porten en seran la base ferma.”¹⁷

Per posar en pràctica la “Proposta”, es preveia un període màxim de cinc anys. Ningú no imaginava aleshores els temps tan accidentats que vindrien: l'anomenat “bienni negre” i la Guerra de 1936-1939 amb el daltabaix final de la victòria franquista, que van fer impossible la realització del pla bibliotecari total. Ara, malgrat els contratemps i els obstacles, aquests anys de la Generalitat republicana, que va reprendre i ampliar l'obra de la Mancomunitat, van ser uns anys intensíssims de projectes i de realitzacions: l'Escola de Bibliotequàries, dirigida per Jordi Rubió, conegué l'època més brillant de la seva història; la Biblioteca de Catalunya fou traslladada, en plena guerra, als nous locals de l'Hospital de la Santa Creu; en el camp de les Biblioteques Populars es treballà activament –fins a l'entrada de les tropes franquistes– en l'expansió de la xarxa, en la posada al dia de les tècniques i en el millorament del servei de cada biblioteca, tot inspirant-se sovint –en temes com el catàleg alfabètic de matèries, la xarxa de biblioteques filials o les seccions infantils– en les millors realitzacions estrangeres.

Noves biblioteques

De 1932 a 1938 van ser inaugurades vuit biblioteques, de les quals dues, foren les primeres de la ciutat de Barcelona –la Pere Vila (1934) i la de la barriada de Sant Andreu (1935)– del pla de deu biblioteques, una per a cada

17. [Jordi Rubió, “Nota preliminar”] *Anuari de les Biblioteques Populars* (1932): V-VI.

districte, que la Generalitat s'havia compromès crear a canvi de la cessió, per part de l'Ajuntament, de l'edifici de l'Hospital de la Santa Creu –on també s'havia d'instal·lar una biblioteca popular– com a estatge de la Biblioteca de Catalunya. A comarques se'n van inaugurar sis: l'any 1932, Tortosa; el 1934, Cervera i Vilafranca –la primera amb sala de lectura infantil independent–; Sitges (1936) i ja en plena guerra, l'any 1938, Palafrugell i Esparreguera, aquesta darrera en un bell edifici construït de planta.

Les Reunions de Bibliotecàries

Mentrestant, des de l'any 1930, s'havien reprès les Reunions Anuals de Bibliotecàries. Els temes que hi són tractats demostren la vitalitat de les Biblioteques Populars, la seva constant evolució i la relació amb els treballs que es realitzaven a l'Escola. Així: la realització, a més de la confecció del catàleg d'autors i el sistemàtic, que existien des del començament, del catàleg alfabètic de matèries –molt més fàcil de consultar que el decimal pels lectors no habituats– per al qual va servir de guia una proposta d'encapçalaments que, preparada per les alumnes de pràctiques, havia estat presentada a la reunió de l'any 1932. Una llista d'encapçalaments per al catàleg d'una secció infantil, inspirada en l'obra *Subject headings for children's books* d'E.S. Smith, va ésser publicada a l'*Anuari* de 1933. El 1934, els catàlegs de les Biblioteques ja queden completats amb l'alfabètic de matèries; s'estudia també la manera de simplificar la classificació de la secció infantil, que s'aconsegueix substituint el 087.1 per la lletra I (infants),¹⁸ la constitució d'una secció de novel·les –a part de la literatura– amb la cota formada per la lletra N i ordenades alfabèticament, i la possibilitat de constituir-ne una altra de novel·la juvenil.¹⁹

Les biblioteques filials

Durant aquests anys es treballa de manera continuada en l'organització de lots circulants i biblioteques filials als pobles de les comarques. El tema es tractat en la reunió de 1931 i Justa Balló –aleshores bibliotecària a la Biblioteca de Figueres– després d'haver assistit, en nom de l'Escola de Bibliotecàries, a la reunió de la Library Association, publica un article a l'*Anuari* sobre les Biblioteques angleses on fa referència a les "county libraries".²⁰

18. *Anuari* [...] (1932): 314-315; (1933): 298-299.

19. *Ibid.* (1931): 300; (1933): 296-297.

20. Justa Balló, "Records d'Anglaterra", *Anuari* [...] (1931): 182-188. Vegeu també al mateix volum: [Jordi Rubió, "Nota preliminar"]: X-XII.

Diverses notícies sobre les biblioteques filials apareixien en els *Anuaris* dels anys següents fins que, al de 1935, s'informa: "Des d'ara, el Servei Central de Biblioteques consta de dos departaments: un dedicat a la comunicació amb les Populars, llur organització i control, i l'altre a la millora i estímul de les biblioteques filials i subvencionades per la Generalitat amb lots de llibres." La responsable d'aquest nou departament serà Justa Balló. Com a conseqüència del canvi d'impressions tingut a la reunió del mateix any 1935, va ésser decidit "la tramesa, a les biblioteques filials –en nombre de trenta-sis en aquell moment– de lots de llibres semipermanents, compostos per obres de consulta constant i utilatge indispensable que no podien faltar en les filials i de les quals les Biblioteques que les servien no podien desprendre's enprés-tec."²¹

Projecció a l'exterior

Aquell hivern de 1935, Justa Balló havia retornat a Anglaterra –amb una beca de l'Escola de Bibliotecàries– per tal d'estudiar amb deteniment l'organització de les "county libraries". Una altra beca concedida per l'Escola, permeté a Lluïsa Rivas –bibliotecària a la biblioteca de Calella– de viatjar a Bèlgica a començaments de 1936, on visità diverses biblioteques infantils, i a París, on va realitzar dos mesos de pràctiques a la biblioteca –considerada modèlica– de "L'Heure Joyeuse", gràcies a la qual introduí l'"hora del conte" a les biblioteques catalanes.²² La concessió d'aquestes beques, els temes tractats a les reunions, la publicació per l'Escola de la col·lecció "Quaderns de Treball", amb set volums publicats de 1934 a 1938, dels quals sis són dedicats a temes relacionats amb les Biblioteques Populars,²³ demostren, a més del lligam que existí en aquesta època entre l'Escola i les Biblioteques, la inquietud per estar al dia de les tècniques i els serveis, i l'interès per tot allò que es feia a fora, interès que es va demostrar recíproc. En efecte, els contactes personals que es produïren arran de les beques concedides, i de la participació –sobretot d'una personalitat com Jordi Rubió– a les reunions internacionals,²⁴ així com la relació establerta mitjançant les publicacions, contribuïren molt a la projecció exterior de les biblioteques catalanes. En són

21. [Jordi Rubió, "Nota preliminar"], *Anuari* [...] (1935): X-XII. Justa Balló, "Servei de lots de llibres concedits per la Generalitat" i "Biblioteques filials": 299-307.

22. Amb la Guerra –que esclatà el juliol d'aquell any– l'*Anuari* de 1936 no va ésser publicat, però se'n conserven les galerades, amb les correccions manuscrites de Jordi Rubió, a l'arxiu de la Central de Biblioteques Populars. A la memòria de la Biblioteca de Calella, Lluïsa Riva hi explica l'organització i les activitats d'"Heure Joyeuse".

23. Assumpció Estivill, *L'Escola de Bibliotecàries: 1915-1939*, p. 328-329.

24. Entre aquestes reunions destaca el 2n Congrés de Biblioteques i Bibliografia, organitzat per l'IFLA i celebrat a Madrid i Barcelona el 1935. Vegeu: Estivill, *Ibid.* p. 299-307.

una mostra les referències sovintejades a la literatura professional estrangera.²⁵

La Guerra (1936-1939)

L'ambient que es respirava al país, la important producció editorial catalana –oberta a totes les literatures–, la disponibilitat de conferenciants de primer ordre per als actes de les biblioteques, el treball continu i eficaç que s'hi du a terme, tot plegat, fa que aquests anys es puguin considerar com una època d'esplendor en la història del sistema bibliotecari català. Amb la Guerra, l'activitat no s'atura, es continua treballant amb entusiasme, i sorgeixen noves iniciatives: el Servei de Biblioteques del Front i l'organització d'una xarxa de sales de lectura per a infants.

El Servei de Biblioteques del Front (1937)

El Servei de Biblioteques del Front fou creat per decret de 17 de febrer del 1937. En tingué cura la Direcció Tècnica de Biblioteques Populars –de la qual depenia administrativament– juntament amb la Institució de les Lletres Catalanes. Tot seguit de planejada la seva organització, començaren les adquisicions de llibres –s'inicià amb 20 000 volums i n'arribà a tenir 50 000– i es construí un mobiliari fàcilment transportable. El Servei tenia la seva central a Barcelona i diverses subcentrals, des d'on els llibres eren distribuïts en els diversos sectors. Disposava d'un bibliobús que funcionà com a biblioteca ambulant, i permeté de mantenir una comunicació constant entre les biblioteques del front i les centrals respectives, mitjançant les bibliotecàries encarregades del servei. Tots els llibres eren catalogats per autors i matèries i, a la Central de Barcelona, funcionava un catàleg general on constava la subcentral on havien estat tramesos els volums.²⁶ El Servei organitzà també la Secció d'Hospitals de Sang per tal de proveir de llibres totes les biblioteques de les clíniques militars del front i de la reraguarda. Les bibliotecàries especialitzades d'Hospitals oferiren llur col·laboració tècnica als comissaris, milicians de cultura o sanitaris encarregats de la biblioteca. Per a ús d'aquestes bibliote-

25. Un llibre va ésser especialment dedicat a l'organització bibliotecària de Catalunya, *Les bibliothèques de Catalogne* de Marcel Plaut (Paris, 1935).

26. Servei de Biblioteques del Front, *Catàleg de llibres: llista segona* (Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, 1938). Poc abans s'havia publicat la primera llista, i es parla d'una tercera que refondria les dues.

ques, Jordi Rubió redactà unes *Normes* que estaven a punt de publicar-se el gener del 1939.²⁷

Les Sales de Lectura Infantils (1938)

La xarxa de Sales de Lectura Infantils per a tot el país, prevista en la "Proposta" de l'any 1932, va ésser creada en plena guerra, l'1 de juliol del 1938. La xarxa havia de funcionar dins del Servei de Biblioteques i ser servida per personal femení, en possessió del certificat que havia d'establir l'Escola de Bibliotecàries, a la qual fou encomanada l'organització d'un curset d'estiu. En el curset, que era obert a bibliotecàries, mestres i persones amb formació cultural adequada, hi van intervenir professors de l'Escola, de la Universitat, pedagogs, psicòlegs i bibliotecàries, en especial Justa Balló i Lluïsa Rivas. Es tragué a concurs la concessió de quatre places de Sala de Lectura Infantil i, d'una de les dues que havien sortit per a la ciutat de Barcelona –que s'havia d'allotjar en el mateix Hospital de la Santa Creu al costat dels locals ja destinats a Biblioteca Popular– se'n concedí l'organització a l'Escola. Aquestes Biblioteques, "a més de prestar un servei en una de les barriades més poblades de Barcelona, serien un laboratori de pràctiques per a les alumnes de l'Escola."²⁸

Fi de la guerra: "l'esfondrament de l'ideal" (gener de 1939)

Ja no hi hagué temps de realitzar tots aquests projectes. La marxa de la Guerra era cada vegada més desfavorable als exèrcits de Catalunya i de la República. A principis de l'any 1939, les tropes franquistes avancen pel territori català; el dia 26 entren a Barcelona i aviat dominen tot el país. Dinou anys abans, el 1920, l'escriptor francès Jules Romains, després d'una visita a Barcelona, havia escrit: "He pogut veure molt a la vora funcionar les institucions autònomes de les quals els catalans estan orgullosos i de les quals esperen la glòria futura de llur pàtria. He vist una bella biblioteca, un museu, una escola [...]. Els catalans s'han fet el pensament que una civilització elevada i harmoniosa és una arma gairebé tan eficaç com l'*artilleria* i passa de moda menys depressa. Moltes nacions han estat fundades per l'espasa.

27. També hauria aparegut aquell mateix any la segona edició de la Classificació Decimal i, segurament, no haurien tardat a publicar-se les "Normes de catalogació: notes per a tractar al curs de tècniques de Biblioteques" (1938-1939), també de Jordi Rubió.

28. Assumpció Estivill, *L'Escola de Bibliotecàries: 1915-1939*, p. 305-307.

La nova Catalunya ha estat fundada per llibres”.²⁹ L’*artilleria* vencé tanmateix el poble que –deia Carles Riba al programa de la “Diada del Llibre” de 1938– “confiava en la cultura i en els llibres com a mitjà de salvació col·lectiva.”

Foren moments tràgics –recorda Pere Bohigas–, la llengua és proscrita, les institucions catalanes enfonsades, la cultura catalana condemnada a un llarg silenci. Al volum de l’*Anuario de las Bibliotecas Populares* corresponent als anys 1939-1940, la “Nota preliminar” de Jordi Rubió –que havia estat desposseït de tots els seus càrrecs–,³⁰ és substituïda per una endreça dels vencedors que diu: “liberada la ciudad de Barcelona y su provincia por el Glorioso Ejército nacional [...] la Biblioteca Central de la Excelentísima Diputación Provincial de Barcelona y la red que forman las Bibliotecas Populares, de las que es cabeza y centro, presentan hoy los resultados de su actuación en el bienio 1939-1940, prometiendо proseguir y mejorar sus actividades para ofrecerlas, como obras y no palabras, a la Patria restaurada por la espada victoriosa del Caudillo. ¡Arriba España! ¡Viva Franco! ¡Viva España!”

Havia vingut el temps de repressió, i d’exili, en què el Poeta, en uns versos datats el 5 de març de 1939, reflectia l’esfondrament de tot un projecte col·lectiu:

“Ara que el braç potent de les fúries aterra
la ciutat d’ideals que voliem bastir,

...

però també l’esperança, si bé dramàtica i llunyana, de futur:

... Ja no ens queda quasi cap més consol
que creure i esperar la nova arquitectura
amb què braços més lliures puguin ratllar el teu sòl.

...³¹

29. L’article aparegué a *La nouvelle revue française* amb el títol “Le mouvement spirituel de la Catalogne”. *La Revista* (de López-Picó) de l’any 1920, p. 149, en reproduïx fragments.

30. Pere Bohigas, “Fidel a les seves conviccions fins al darrer moment” i Jordi Rubió i Lois, “Jordi Rubió i Balaguer: parlar de llibres i anar a classe en plena guerra”. Tots dos articles figuren a *El País. Quadern*, núm. 241 (10 maig, 1987), dedicat a Jordi Rubió en el centenari del seu naixement.

31. Màrius Torres, *La ciutat llunyana*.